

O virih Rufinove Cerkvene zgodovine

Matej Petrič*

RUFINOVA CERKVENA ZGODOVINA

Jeseni leta 408 je z varnega otoškega zavetja Sicilije Rufin opazoval prizor, ki se je odvijal na drugi strani Mesinske ožine.¹ Pogled se mu je odpiral na goreče mesto Regij, ki so ga Goti požgali po izjalovljenem poskusu prečkanja morske ožine. V tem času so Rufina, ki je bil star nekaj čez 60 let, že pestile težave z očmi, gotsko pljenje pa ga je navdalo s strahom, ki ga je odvrčal od prevajalskega dela, s katerim se je tedaj že več let intenzivno ukvarjal.² Nedvomno se je v tistih negotovih dneh, polnih tesnobe in strahu, spomnil na svoje prvo srečanje z barbarsko nevarnostjo. Slabih sedem let poprej so namreč Goti z vzhoda vdrli v severno Italijo in začeli oblegati Akvilejo. Rufin, ki je tedaj prebival v tem pomembnem krščanskem mestu, s katerim je bil povezan vse od svoje mladosti, je ostal ujet v Akvileji.³ Tudi tedaj je pogled na podivjano barbarsko pljenje med ljudi zasejal strah, toda Rufin navkljub težkim okoliščinam ni prekinil z delom. Ko ga je namreč še med samim gotskim vpadom njegov dobri prijatelj, akvilejski škof Kromacij, prosil, naj iz grščine prevede Evzebijev *Cerkveno zgodovino*, se je Rufin kljub nevarnosti lotil dela.⁴

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, matej.petric@ff.uni-lj.si.

- 1 Članek je skrajšana in delno spremenjena verzija poglavja o Rufinovih virih iz moje doktorske disertacije (Petrič, »Rufinova Cerkvena zgodovina«, 130–53). Raziskavo, na podlagi katere je članek nastal, je financiral ARIS.
- 2 Rufin. *Orig. Hom. super Numeros* praef. O gibanju Gotov po zavzetju Rima avgusta 408 glej Cameron in Garnsey, ur., *Cambridge Ancient History*, 13:127. Za osnovne podatke o Rufinu glej Petrič, »Krščanski imperij«, 80.
- 3 Hier. *Adv. Rufin.* 3.21. Obleganje ni bilo uspešno, zaradi česar so se Goti premaknili na zahod proti Mediolanu.
- 4 Za ozadje nastanka prevoda glej Rufinov prolog k prevodu.

Deset knjig Evzebijevega besedila, v katerih je bilo obravnavano obdobje od Kristusovega učlovečenja do približno leta 324, je prevedel v latinščino, pri čemer je zadnji dve (9. in 10.) združil v eno. Latinski prevod *Cerkvene zgodovine* je obsegal devet knjig, tem pa je Rufin nato dodal še dve lastni, v katerih je obravnaval dogodke od nicejskega koncila do smrti cesarja Teodozija (ok. 325–95).⁵ Skupno torej Rufinovo delo obsega enajst knjig. Zadnjih dveh dodatnih knjig se je v strokovni literaturi prijelo ime »Rufinova *Cerkvena zgodovina*«, kar sicer omogoča jasno ločitev Evzebijevega dela besedila od Rufinovega dodatka, ni pa upravičeno z vsebinskega vidika, saj je Rufin dodatek zasnoval kot organsko nadaljevanje Evzebijeve zgodovine in ne kot samostojno delo. Zaradi tega (in v izogib zmedi zaradi več istoimenskih del) bo v članku za Rufinovi dodatni dve knjigi uporabljena oznaka »dodatek«, ki poleg tega jasneje kaže na navezavo na predhodno Evzebijevo besedilo. Rufin namreč prvih devetih knjig Evzebijeve zgodovine ni zgolj prevedel, temveč je besedilo tudi sproti spreminjal in dopolnjeval, s čimer je želel doseči vsebinske in tematske vzporednice s svojima dodatnima knjigama.⁶ Ker je to dejstvo v znanstveni skupnosti ostalo do neke mere prezrto, se je uveljavila ločena obravnava obeh delov Rufinovega besedila, pri čemer so študije, posvečene prvim devetim prevodnim knjigam, redke ter se v veliki meri osredotočajo zgolj na domnevne ali dejanske pomanjkljivosti Rufinove prevajalske metode.⁷

Že vse od humanizma naprej je zaradi svojega specifičnega načina prevajanja Rufin obveljal za drugorazrednega avtorja in predvsem za slabega prevajalca. Grških del namreč ni prevajal dobesedno, pač pa jih je redno v večji ali manjši meri tako v teološkem kot vsebinskem smislu prilagajal potrebam ciljne publike. Tega sam ni skrival – skoraj vse njegove prevode spremljajo prologi, v katerih sam včasih manj, drugič bolj podrobno precizira, kako se je prevajanja lotil. Z nastopom humanizma in vnovično večjo dosegljivostjo grške literature v latinski

5 Za pregled Rufinove literarne dejavnosti kljub nekaterim pomanjkljivostim ostaja temeljna Murphyjeva biografija *Rufinus of Aquileia* (345–411). Novejši prikaz, ki je osredotočen predvsem na kronološko umestitev Rufinove literarne dejavnosti in njegova zadnja leta, ponuja Hammond, »The Last Ten Years of Rufinus' Life«.

6 Za splošno obravnavo Rufinovega dodatka in podobnosti z Evzebijevim delom glej Petrič, »Krščanski imperij in cerkvena zgodovina«.

7 Celovit monografski pregled vseh 9 knjig in njihovo primerjavo z grškim originalom ponuja le Kimmel, *De Rufino Eusebii interprete libri duo*. Novejšo obravnavo, ki pa je posvečena zgolj 8. in 9. knjigi, prinaša Christensen, *Rufinus of Aquileia and the Historia Ecclesiastica*.

Evropi, so izvirna dela, ki jih je Rufin prevedel, zasenčila vrednost njegovih prevodov. V primerih, ko se je ohranil zgolj Rufinov prevod, se je pojavljalo predvsem obžalovanje, da zaradi Rufinovega načina prevajanja, ki je bil ovrednoten izrazito negativno, ni bilo mogoče zadovoljivo rekonstruirati originalnega grškega besedila.

Podobno negativnega vrednotenja je bil vse od humanizma naprej deležen tudi njegov dodatek k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini*. Časovni horizont dogodkov, ki jih dodatek pokriva, namreč obsega ključna leta 4. stoletja, v katerih se je po stoletjih preganjanja krščanstvo dokončno uveljavilo kot vodilna religija v cesarstvu (vsaj v njegovi dobro urbanizirani vzhodni polovici in pri dobršnem delu elite). V vsebinskem smislu dodatek kritičnega bralca, ki ga zanima zgodovina 4. stoletja (tako verska kot posvetna), vsaj ob prvem branju razočara. Samega političnega ali vojaškega dogajanja namreč Rufin v besedilo skorajda ni vključil, pri obravnavi dogodkov in oseb, ki so specifično vezane na krščanstvo, pa največji del pozornosti posveča bolj ali manj neverjetnim zgodbam o najrazličnejših čudežih. Na recepcijo dodatka kot vira, ki ga je (tudi če ni vedno najbolj verodostojen) treba vsaj upoštevati pri obravnavi 4. stoletja, je od začetka 20. stoletja naprej močno vplivala teza Antona Glasa, da obe knjigi dodatka nista plod Rufinovega lastnega dela, temveč da gre za prevod grške zgodovine Gelazija iz Cezareje.

V članku se bom posvetil vprašanju virov, zlasti pisnih, ki jih je Rufin uporabljal pri pisanju svojega dodatka. Najprej bo prikazano, kaj Rufin sam pravi o svojih virih. Glavna pozornost bo nato posvečena ovrednotenju Glasove hipoteze, da se za besedilom dodatka v resnici skriva neohranjena *Cerkvena zgodovina* škofa Gelazija iz Cezareje. Ob koncu bo prikazano tudi nekaj drugih del, za katera danes vemo, da jih je Rufin uporabljal.

Vprašanje virov Rufinovega dodatka je pomembno, ker je v sodobni historiografiji pozne antike to delo še vedno zapostavljeno in se ga zgodovinarji premalokrat (ali pa sploh ne) poslužujejo, kar je predvsem posledica Glasove teze. Čeprav je bila slednja kasneje spremenjena in deloma celo povsem ovržena, ima še vedno vpliv na zgodovinarje in filologe. Med drugim je privedla do absurdne situacije, ko zgodovinarji, ki obravnavajo določene dogodke, za katere je Rufinov dodatek dokazljivo najstarejši ohranjeni, ali celo edini, vir v svojem delu tega povsem ignorirajo in se raje osredotočajo na kasnejše vire.⁸ Ravno

8 Tako je npr. Rufinov dodatek najstarejši vir za pokristjanjenje Aksuma (*HE* 10.910 in Iberije (*HE* 10.11), za saracensko kraljico Mavijo (*HE* 11.6) ter za krščansko uničenje Serapeja v Aleksandriji (*HE* 11.2224, 27–29), prav tako pa je edini

zaradi tega je smiselno поблиže pogledati, kaj lahko danes z gotovostjo rečemo o virih, ki jih je Rufin uporabljal, saj to omogoča pravilnejše vrednotenje samega dodatka.

RUFIN O VIRIH DODATKA

Glede svojih virov Rufin poda več izjav, med katerimi sta najbolj splošni dve, ki ju je zapisal v prologu k celotnemu prevodu in v krajši notici, ki jo je vstavil med Evzebijev in svoj del besedila.⁹ V njiju eksplicitno pravi, da je pri pisanju dodatka črpal deloma iz spisov svojih predhodnikov, deloma pa iz svojega spomina:

Decimum uero uel undecimum librum nos conscripsimus partim ex maiorum traditionibus, partim ex his, quae nostra iam memoria comprehenderat. (Ruf. *HE* prol.)

Deseto in enajsto knjigo sem napisal deloma na podlagi spisov svojih predhodnikov, deloma pa sem črpal iz lastnega spomina.

Hucusque nobis Eusebius rerum in ecclesia gestarum memoriam tradidit. Cetera uero, quae usque ad praesens tempus per ordinem subsecuta sunt, quae uel in maiorum litteris repperimus uel nostra memoria attigit, patris religiosi (sc. Chromati) praeceptis et in hoc parentes quam potuimus breuiter addidimus.

Do sem nam je spomin na dogodke, ki so se zgodili v Cerkvi, zapustil Evzebij. Ostale reči, ki so jim sledile vse do današnjih dni, sem sam dodal v kar se da kratki obliki, sledeč navodilom svojega duhovnega očeta Kromacija. Nekatere sem našel v spisih predhodnikov, drugih pa se sam spominjam.¹⁰

V notici torej Rufin bolj ali manj ponovi prejšnjo izjavo, a tokrat *maiorum traditiones* konkretizira kot *maiorum litterae*, torej nedvoumno omeni, da je uporabljal pisne vire. Njegove vire lahko tako razdelimo v dve kategoriji na pisne in ustne. Težava nastane ob primerjavi obeh

vir, ki Alipiju, ki ga je Julijan postavil za nadzornika gradnje novega judovskega templja v Jeruzalemu, daje rang *comes* (*HE* 10.38).

- 9 Zgradba Rufinove latinske *Cerkvene zgodovine* je sledeča: prolog; prevod Evzebijeve *Zgodovine* v devetih knjigah; notica o dodatku; dodatek v dveh knjigah.
- 10 Besedilo druge notice v Mommsenovi kritični izdaji ni oštevilčeno kot poseben paragraf, pač pa stoji pred seznamom s paragrafi 10. knjige.

izjav z besedilom samega dodatka. Za razliko od Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*, ki je polna citiranih pisnih virov, se je Rufin pri dodatku zavestno odločil za drugačno prakso in se je navajanju pisnih virov z izjemo kanonov nicejskega koncila¹¹ popolnoma odrekel. Svoje vire sicer večkrat omeni, vendar gre tako rekoč v vseh primerih za ustne vire. Mest, kjer je vir izrecno naveden, je v dodatku 22:

1. HE 10.5 (o Spiridonu): Ex eorum numero ... fuisse dicitur Spyridon.
2. HE 10.5 (o Spiridonu): quantum etiam nos eorum qui eum uiderint *narratione* conperimus.
3. HE 10.5 (o Spiridonu): *Tradunt* de hoc etiam illud factum mirabile.
4. HE 10.5 (o Spiridonu): Sed et multa alia eius *feruntur* gesta mirabilia, quae etiam nunc ore omnium celebrantur.
5. HE 10.10 (o pokristjanjenju Aksuma): quae nos ita gesta non opinione uulgi sed ipso Edesio Tyri presbytero ... *referente* cognouimus.
6. HE 10.11 (o pokristjanjenju Gruzije): haec ita gesta nobis fidelissimus uir Bacurius ... *exposuit* cum nobiscum Palaestinae tunc limitis dux in Hierosolymis satis unanimiter degeret.
7. HE 10.12 (o Konstantinovi smrti): Quo in tempore ... *dicitur* secreto accersiens presbyterum.
8. HE 10.13 (o apostolskem nasledstvu): Ea tempestate ... ut ex Athanasii *scriptis* conperimus, sacerdotio fungebantur.
9. HE 10.15 (o Atanazijevi mladosti): sicuti ab his, qui cum ipso uitam duxerant, *accepimus*.
10. HE 10.37 (o mučenju Teodora): hunc Theodorum ipsi nos postmodum apud Antiochiam *uidimus* et cum requireremus ab eo, si sensum doloris habuisset ex integro, *dicebat* dolores se quidem parum sensisse.
11. HE 11.4 (o egiptovskih menihih): quae praesens *uidi* loquor et eorum gesta refero, quorum in passionibus *socius esse promerui*.
12. HE 11.7 (o Didimu): nos tamen qui et uiuae uocis eius ex parte aliqua fuimus *auditores*.
13. HE 11.7 (o Didimu): et ea, quae a nonnullis dicente eo descripta, *legimus*.
14. HE 11.8 (o menihih): ex quibus interim quos ipsi *uidimus* et quorum benedici manibus meruimus, hi sunt ...

11 Rufin. HE 10.6

15. HE 11.8 (o menihih): Sed et alios quam plures huiusmodi uiros in Aegypti partibus habitare fideli *conperimus auditu*.
16. HE 11.8 (o menihih): Quorum aliquantos ipsi per nos apud Edessam et in Carrarum partibus *uidimus*, plures autem *auditione didicimus*.
17. HE 11.9 (o Gregorju Nazianškem in Baziliju Cezarejskem): ibique (sc. in monasterio) per annos, ut *aiunt*, tredecim ...
18. HE 11.22 (o zapuščeni baziliki v Aleksandriji): Basilica quaedam ... quam Constantius imperator donasse episcopis ... *ferebatur*.
19. HE 11.23 (o Serapisovem kipu): quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque conpositum *ferebatur*.
20. HE 11.26 (o Kaldejcih): *ferunt* aliquando Chaldaeos ignem deum suum circumferentes.
21. HE 11.26 (o Kanopovem kipu): et excisum ueteris simulacri, quod Menelai gubernatoris *ferebatur*, caput.
22. HE 11.31 (o Arbogastovi krivdi za Valentinijanovo smrt): Sed hoc quidem dolo ducis sui Arbogastis factum *confirmabant*.

Iz zgornjega seznama je razvidno, da gre v dvajsetih primerih za ustne vire in zgolj v dveh za pisne (št. 8 in 13). Glagoli, ki jih Rufin uporablja (*ferunt*, *dicitur*, *tradunt*), so sicer tako generični, da bi lahko včasih menili, kako ima (npr. št. 1, 3, 4 in 18–21) v mislih pisne vire, vendar je pri zgodbah o Spiridonu iz konteksta jasno, da je podatke o njem pridobil od ljudi, ki so ga osebno videli (prim. št. 2), pri opisu z uničenjem aleksandrijskega Serapeja pa se je potrebno spomniti, da je Rufin dolgo časa bival v vzhodnem delu cesarstva, med drugim več let prav v Aleksandriji. Sklepamo lahko, da je torej o tem zelo slavnem antičnem svetišču¹² številne zgodbe osebno slišal od aleksandrijskih kristjanov. Kar se tiče pisnih virov, ki jih Rufin navaja, je v št. 8 omenjeno, da je za imena škofov, ki so zasedali položaje v času Konstantinove smrti, izvedel iz neimenovanih Atanazijevih spisov. Iz št. 13 izhaja, da je Rufin bral nekatera dela, ki jih je Didim Slepí narekoval drugim, vendar iz samega konteksta ni jasno, ali je svojo biografsko predstavitev Didima zgradil na teh spisih ali pa to zgolj omenja kot dokaz bralcem, da je osebno poznal tega znamenitega učitelja in njegove spise.

Rufin večkrat zapiše, da je bil sam priča dogodkom, ki jih opisuje, oziroma, da so mu o njih poročali neposredni udeleženci. Takšnih primerov je 10 (št. 2, 5, 6, 9–12, 14–16), pri čemer jih polovica izhaja iz

12 Amm. 22.16.12, ki je svojo zgodovino napisal nekaj let pred Rufinovim dodatkom, pravi, da je na vsem svetu bolj veličastno svetišče le še na Kapitolu v Rimu.

vsake knjige dodatka. Teme, na katere se nanašajo, se lepo skladajo z njegovimi siceršnjimi zanimanji v dodatku. V dveh primerih gre za pokristjanjevanje barbarov (št. 5 in 6), kar je tema, ki je pri Evzebiju le nakazana, Rufin pa jo je znatno razširil. V kar štirih primerih se viri nanašajo na asketske menihe (št. 11, 14–16), pri čemer ne smemo pozabiti, da je Rufin na Vzhod odpotoval ravno zaradi zanimanja za asketsko meniško življenje. Preostali štirje primeri se pojavljajo v kontekstu zanimanja za življenje vidnih kristjanov, saj se nanašajo na Spiridona (št. 2), Atanazija (št. 9), Teodora (št. 10)¹³ in Didima (št. 12) ter so vsi povezani s čudeži, ki so jih delali ti izredni kristjani. Razen zadnjega primera (št. 22) se vsi viri, ki so v dodatku izrecno omenjeni, nanašajo na dogodke na grškem Vzhodu.

Na prvi pogled se torej zdi, da se Rufin kljub drugačni trditvi v prologu k celotnemu delu in v izjavi, ki se pojavlja pred njegovim dodatkom, pisnih virov tako rekoč ni posluževal. Podrobnejše raziskave v tej smeri je zelo spodbudila Glasova teza o tem, da se za Rufinovim dodatkom dejansko skriva sicer neohranjena Gelazijeva *Cerkvena zgodovina*. Odtlej so se številni zgodovinarji in filologi posvečali še danes ne povsem zadovoljivo razrešenem zapletenem vprašanju, v kolikšni meri je Rufin avtor obeh dodatnih knjig *Cerkvene zgodovine*.¹⁴

RUFIN IN GELAZIJEVA CERKVENA ZGODOVINA

Dilem o avtorstvu dodatka ni bilo vse do začetkov 20. stoletja. Prvi dvom je leta 1908 v delu *Grabeskirche und Apostelkirche* izrazil August Heisenberg, bizantinist iz Münchna, ki je zapisal, da je nujno potrebno pogledati obe knjigi dodatka z vidika njenega avtorstva.¹⁵ Na Heisenbergovo spodbudo se je Anton Glas, ki je kasneje deloval kot gimna-

13 Gre za mučenca, ki je preganjanje trpel v Antiohiji.

14 Najnovejši zgoščeni pregled zgodovine »Gelazijevega vprašanja« ponujajo Wallraff idr., *Gelasius of Caesarea: Ecclesiastical History*, xxiii–xxviii. Koristen pregled ponuja tudi Amidon, prev., *Church History*, xiii–xvi, z novejšimi dopolnitvami v Amidon, prev., *History of the Church*, 12–14. Poleg tega glej še van Deun, »Church Historians after Eusebius«, 152–60, in Hollerich, *Making Christian History*, 53–56. Zelo zgoščen pregled ponuja tudi Rohrbacher, *Historians of Late Antiquity*, 100–1. Nepogrešljiva, četudi v določeni meri presežena, ostajata Glas, *Kirchengeschichte*, in Winkelmann, *Untersuchungen*.

15 Heisenberg, *Grabeskirche und Apostelkirche*, 1:72, op. 3: »Dringend nötig scheint mir eine Untersuchung der zwei letzter Bücher der *Kirchengeschichte*, die noch als selbstständige Leistung Rufins gelten, während die Abhängigkeit der ersten Bücher von Eusebius feststeht.« (»Menim, da je nujno natančneje pogledati zadnji dve knjigi *Cerkvene zgodovine*, ki zaenkrat še veljata za Rufinovo

zijski profesor, v svoji doktorski disertaciji odločil natančneje preučiti Rufinovo besedilo.¹⁶ V svojem delu je Glas dokazoval, da dodatek kaže tesne vzporednice z določenimi pasusi *Cerkvene zgodovine* »Gelazija iz Cizika«¹⁷ ter s *Kroniko* Georgija Meniha, kar je Glas pojasnjeval s tem, da naj bi vsi trije avtorji uporabljali sicer izgubljeno cerkveno zgodovino Gelazija iz Cezareje. Na podlagi natančnih primerjav med temi tremi besedili je postavil tezo, da Rufin ni sam napisal dodatka k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini*, temveč da gre za prevod Gelazija.¹⁸

Zaradi izbruha prve svetovne vojne Glasovo delo ni bilo deležno neposrednega odziva akademske sfere zunaj Nemčije, kjer je bila njegova teza bolj ali manj splošno sprejeta. Eden redkih Nemcev, ki ji je ugovarjal, je bil Franz Diekamp.¹⁹ Ta je leta 1938 v svojem delu²⁰ opozoril na nekatere slabosti Glasove teze, med katerimi je največja gotovo ta, da se Glas niti ni trudil dokazati obstoja Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*, pač pa ga je že *a priori* postuliral, čeprav neposredno ni ohranjena, ter nato na podlagi te domneve podal sklepe o Rufinovem dodatku.²¹ Diekamp je tudi opozoril, da je v primerjavi s *Cerkveno zgodovino* »Gelazija iz Cizika« in *Kroniko* Georgija Meniha Rufinov dodatek napisan bolj umetelno in uporablja lepši ter bogatejši jezik, poleg tega pa vsebuje zadeve, ki jih paralelni pasusi iz omenjenih del nimajo. Če je Glas na podlagi slednjega sklepal, da je Rufin samovoljno razširil Gelazijevo besedilo, je Diekamp trdil, da je stvar prav tako mogoče interpretirati, kot da sta oba kasnejša avtorja uporabljala Rufinovo besedilo ter ga mestoma skrajšala. Podobno mnenje je v svojih

samostojno stvaritev, medtem ko o njegovi odvisnosti od Evzebija v prvih knjigah ni dvoma.«)

- 16 Leta 1914 je izšla v obliki monografije. Glas, *Kirchengeschichte*, »Vorwort«.
- 17 Avtor s tem imenom nikoli ni obstajal. Danes se zanj pogosto uporablja oznaka *Anonymus Cyzicenus*. O njegovem imenu glej Hansen, *Anonyme Kirchengeschichte*, ix. Za njegovo delo se v strokovni literaturi izmenično uporabljata imeni *Cerkvena zgodovina* in *Sintagma*.
- 18 O samem Gelaziju ni veliko znanega. Bil je sin sestre jeruzalemskega škofa Cirila, nekaj časa je sam zasedal položaj cezarejskega škofa. Rodil se je najverjetneje okrog leta 355, umrl je med leti 394 in 401, torej še preden je Rufin napisal in objavil svoj dodatek. Najnovejšo predstavitev Gelazija prinaša Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xi–xix; glej tudi Glas, *Kirchengeschichte*, 1; Winkelmann, *Untersuchungen*, 1–13, 71 in passim.
- 19 Amidon, prev., *Church History*, xiv.
- 20 Diekamp, *Analecta patristica*. Publikacija obravnava več vprašanj, Gelaziju so posvečene strani 16–49.
- 21 Diekamp, *Analecta patristica*, 27–32. Ta ugotovitev sicer še danes v veliki meri drži.

publikacijah zastopal tudi Paul van den Ven,²² ki je hotel nekatere težave, s katerimi so se srečevali zagovorniki Rufinovega avtorstva, odpraviti s tezo, da podobnost Rufina in obeh drugih s strani Glasa analiziranih avtorjev ne izhaja iz skupne predloge, torej Gelazija, pač pa naj bi do nje prišlo, ker naj bi »Gelazij iz Cizika« in Georgij Menih uporabljala kasnejši grški prevod Rufinovega dodatka.

V potrditev Glasove teze je še pred Diekampom nastopil Peter Heseler, ki je v dveh člankih, ki skupaj predstavljata njegovo doktorsko disertacijo, dokazoval, da so vzporednice med vsemi tremi besedili (Rufinom, »Gelazijem iz Cizika« in Georgijem Menihom) prisotne tudi v treh drugih bizantinskih hagiografskih delih – Življenju Spiridona (BHG 1647), Življenju Aleksandra in Metrofanta (BHG 1279) ter Življenju Konstantina in njegove matere Helene (BHG 362).²³ S tem je bil nabor besedil, v katerih naj bi bilo ohranjeno Gelazijevo besedilo, znatno razširjen. Poleg Heselerja je kasneje tudi Felix Scheidweiler skušal dokazati, da gre pri Rufinovem dodatku za prevod, pri čemer je zagovarjal »maksimalistično« tezo, po kateri je velika večina Rufinovega dodatka dejansko Gelazijevo.²⁴ Nasprotno tezo je leta 1954 ponovno postavil Ernest Honigmann, ki pa ni zgolj ponovil Diekampovih ugovorov, temveč je trdil, da je v 5. stoletju nastala neka grška cerkvena zgodovina, v kateri je bil grški prevod Rufinovega dodatka kombiniran z izvlečki iz Gelazijevega dela, kar bi pojasnilo zmedo, ki vlada v nekaterih grških besedilih glede obeh oseb.²⁵

Leta 1966 je Friedrich Winkelmann ponudil pregled dotedanjih raziskav in novo analizo Glasove teze, ki ji je v osnovi pritrtil, a jo je hkrati tudi precej modificiral.²⁶ Zagovarjal je stališče, da gre pri dodatku od HE 10.1 do vključno HE 11.3 v veliki meri za prevod Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*. Paralele, ki jih od HE 11.4 naprej Rufinovo besedilo kaže s *Kroniko* Georgija Meniha,²⁷ je pojasnjeval s tem, da se

22 Glej zlasti van den Ven, »Fragments de la récénsion grecque« in »Encore le Rufin grec«.

23 Heseler, »Hagiographica I«; »Hagiographica II«. Oba članka sta kot separat izšla leta 1934 pri založbi Chronika v Atenah.

24 Scheidweiler, »Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia«. Scheidweiler je Glasovo tezo podkrepil tudi z nekaj novimi primeri. Poleg tega sta pomembna še dva njegova članka: »Nochmals die Vita Constantini« ter »Die Bedeutung der 'Vita Metrophantis et Alexandri'«.

25 Honigmann, »Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée«.

26 Za povzetek njegovih ugotovitev glej Winkelmann, *Untersuchungen*, 103–8.

27 Zaradi tega je Mommsen v izdaji dodatka te paralelne pasuse iz grškega besedila Georgijeve *Kronike* vključil pod Rufinovim latinskim besedilom pod kritičnim aparatom.

v teh pasusih obe deli nista naslanjali na Gelazijevo zgodovino, temveč naj bi se Georgij Menih pri pisanju opiral na grški prevod Rufinovega dodatka.²⁸ Rufin naj bi po Winkelmannu Gelazijevo besedilo skratka uporabil zgolj v 10. in prvih treh poglavjih 11. knjige, obenem pa bi se po Winkelmannu potrdila Honigmannova teza o obstoju grške cerkvene zgodovine, v kateri je bilo Gelazijevo besedilo kombinirano s prevodom velike večine zadnje knjige Rufinovega dodatka.

Leta 1987 je Jacques Schamp na podlagi analize Fotijeve besede o Gelaziju (*Bibl. cod.* 88–89) postavil hipotezo, da je slednji svojo zgodovino zaključil z Arijevo smrtjo, ki jo je za razliko od Rufina postavil v čas cesarja Konstantina. Prav tako je trdil, da paralele pri opisu dogodkov po Arijevi smrti, ki jih kažejo nekatera grška besedila in Rufinov dodatek, izhajajo iz grškega prevoda Rufinovega besedila, ki naj bi ga uporabljali kasnejši grški avtorji.²⁹ Po Schampu bi torej lahko trdili, da je Rufin Gelazijevo predlogo uporabljal izključno za poglavja *HE* 10.1–14.

Françoise Thelamon, ki se je doslej najobširneje ukvarjala z Rufinovim dodatkom, vprašanju avtorstva presenetljivo ni namenila veliko pozornosti.³⁰ V svoji monografiji je po kratkem pregledu problema prišla do zaključka, da je poskus rekonstrukcije neohranjenega Gelazijevega besedila neplodno početje, ki obenem zanika obstoj Rufinovega besedila in njegovo lastno originalnost. Resne pomisleke proti Gelazijevemu besedilu kot predlogi Rufinovega dodatka je podal tudi Peter Van Nuffelen.³¹ Po njegovem mnenju je Gelazijeva *Cerkvena zgodovina* dejansko plod anonimnega kompilatorja, pseudo-Gelazija, ki se je v svojem delu predstavil kot cezarejski škof in nečak jeruzalemskega škofa Cirila. Van Nuffelen je postuliral, da je bilo to delo napisano po zgodovini Sokrata Sholastika, ki je Rufinov dodatek uporabljal v latinski verziji, in pred izidom *Cerkvene zgodovine* »Gelazija iz Cizika«, torej med leti 439 in 475. Po mnenju Van Nuffelena ta anonimni kompilator grškemu prevodu Rufinovega dodatka ni zgolj dodal nekaj snovi iz Sokratove *Cerkvene zgodovine* in Evzebijevega *Življenja Konstantina*, kar bi pojasnilo vzporednice s tema dvema deloma, pač pa je ta kompilator tudi najverjetnejši avtor grškega prevoda Rufinovega dodatka, ki naj bi torej nastal v

28 Winkelmann, *Untersuchungen*, 73. Med drugim na to kaže dejstvo, da je bil Georgijev slog do tega mesta znatno slabši.

29 Schamp, »Gélase ou Rufin«. Za nasprotno mnenje glej Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xxvi, op. 60.

30 Thelamon, *Païens et Chrétiens*, 18–21.

31 Van Nuffelen, »Gélase de Césarée«.

omenjenem časovnem obdobju. Če bi se njegova hipoteza izkazala za pravilno, bi to med drugim pomenilo, da zgodovinski Gelazij iz Cezareje ni napisal cerkvenozgodovinskega dela. Temu je v članku in na kratko tudi v svoji izdaji Gelazijeve zgodovine oporekal Wallraff, vendar njegovi argumenti niso povsem prepričljivi.³²

Nekatere novejšje publikacije, zlasti angleške, obravnavajo vprašanje kot še vedno odprto,³³ oziroma navajajo, da je bilo Rufinovo avtorstvo nesporno dokazano.³⁴ Nedavno je izšla prva izdaja »fragmentov« Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*, ki so jo uredili Martin Wallraff in drugi; stoji povsem v tradiciji Glasa in zlasti Winkelmannna, na čigar ugotovitve se v veliki meri opira. Po mnenju njenih urednikov bi bilo glede Rufinovega dodatka (torej HE 10–11) moč reči, da je 11. knjigo napisal sam, pri 10. pa naj bi 80–90% besedila izviralo iz Gelazijevega dela. Slednje naj bi vsebovalo tudi citirane dokumente, ki naj bi jih Rufin pri pisanju dodatka nato izločil. Kljub temu naj bi njegova 10. knjiga še vedno predstavljala večji del Gelazijeve zgodovine, četudi v latinskem prevodu.³⁵

O vsebini Gelazijeve *Cerkvene zgodovine* bi lahko, če sprejmemo tezo o njenem obstoju, sklepali predvsem na podlagi paralel, ki jih kažejo nekatera zgoraj navedena kasnejša grška besedila in sam Rufinov dodatek.³⁶ V svojem delu naj bi Gelazij želel popisati dogodke, ki so se zgodili po koncu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*, vendar naj bi bilo iz različnih kasnejših besedil razvidno, da se je njegovo besedilo v vsebinskem smislu delno prekrivalo z Evzebijem. To bi pomenilo, da je Gelazij obravnaval celotno obdobje Konstantinove vladavine in ne zgolj leta 324–337, ki jih Evzebijeva zgodovina ne pokriva.³⁷ Teže bi bilo ugotoviti, kdaj naj bi se Gelazijeva zgodovina zaključila. Na podlagi čedalje manjše količine paralel med različnimi kasnejšimi besedili bi bilo moč sklepati, da je Gelazij svoje delo zaključil z dogodki iz

32 Wallraff, »Gélase de Césarée«. Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xxvii–xxviii.

33 Npr. Amidon, prev., *Church History*; idem, prev., *History of the Church*. Brez dokončne sodbe o Rufinovem avtorstvu, a s predstavitevijo argumentov za in proti, je Van Deum, »Church Historians After Eusebius«. Hollerich, *Making Christian History*, 53–56, sicer implicitno sprejema konsenz, da je Rufin prevedel Gelazija, a opozarja na ugovore proti temu.

34 David Rohrbacher, *Historians of Late Antiquity*, 100. Že Murphy, *Rufinus*, 160, je menil, da je Diekamp dokončno ovrgel Glasovo hipotezo o Gelaziju.

35 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxiv.

36 Glej Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxi–lxxxv.

37 Evzebij je delo zaključil s Konstantinovo zmago nad Licinijem. Nicejskega koncila, ki bi predstavljal logičen zaključek dela in kulminacijo vladavine prvega krščanskega cesarja, ne omenja, pač pa z njim svoj dodatek začenja Rufin.

sedemdesetih let 4. stoletja, torej nekje okrog Atanazijeve smrti. Iz teh »fragmentov« prav tako ni razvidno, da bi bilo delo razdeljeno na več knjig, torej bi šlo najbrž za $\mu\omicron\nu\acute{o}\beta\iota\beta\lambda\omicron\varsigma$.³⁸

Povsem jasno ni moč odgovoriti niti na vprašanje, ali je Rufin Gelazijevo delo (če je seveda res obstajalo) sploh poznal. Hieronim, ki v svojih *Znamenitih možeh* omenja Gelazija, navaja, da zanj pravijo, da »accurati limatique sermonis quaedam fertur scribere sed *celare*«,³⁹ torej da o njegovih v izbrušenem jeziku napisanih delih, ki jih sam podrobneje ne opredeljuje, sicer krožijo določene govornice, da pa jih Gelazij skriva pred javnostjo. Na podlagi te izjave lahko torej sklepamo, da Gelazijeva dela niso bila širše znana. Vsekakor se Hieronim kljub lastnemu zanimanju za zgodovino, ki ga je, še preden je Rufin prevedel Evzebijevo *Cerkveno zgodovino*, pokazal s prevodom Evzebijeve *Kronike*, očitno ni zavedal, da je Gelazij napisal nekakšno cerkveno zgodovino, ki naj bi jo potem prevedel Rufin. Takega dela ne omenja ne v *Znamenitih možeh* ne v *Ep.* 133, kjer napada Rufina zaradi njegovega *Opisa menihov*,⁴⁰ za katerega trdi, da si je v njem Rufin številne menihe preprosto izmislil. V tem pismu bi se Hieronimu glede na to, da sta bila *Opis menihov* in *Cerkvena zgodovina* tesno povezana v Rufinovem opusu in sta nastala eden za drugim,⁴¹ ponujala odlična priložnost za kritiko ne le *Opisa menihov*, temveč tudi latinske *Cerkvene zgodovine*. Vsekakor je povedno, da Hieronim, ki se napadom na Rufina v tem času ni izogibal, slednjemu ne očita, da je lagal o avtorstvu dodatka k Evzebijevi zgodovini. To bi pomenilo, da Hieronim, ki je v času nastanka Rufinovega dodatka bival v Betlehemu, ni poznal *Cerkvene zgodovine* Gelazija iz »sosednje« Cezareje, ki je bila po tezi Glasa in njegovih naslednikov eno ključnih del iz žanra cerkvene zgodovine z vplivom, ki je segal vse do konca Bizanca. Ne glede na ta resni pomislek ni povsem nemogoče, da si je Rufin v času, ko je v Jeruzalemu vodil samostan skupaj z Melanijo Starejšo, poleg drugih grških knjig priskrbel tudi prepis Gelazijeve sicer

38 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxiv–lxxxv. Ta izdaja je sicer pri vprašanju, kaj vse se šteje za fragment Gelazijevega besedila, precej problematična.

39 Hier. *Vir. ill.* 130.

40 Gre za delo *Historia monachorum*. Kljub temu da je Hieronim menil, da je bilo to Rufinovo lastno delo, danes velja zgolj za prevod. Za več podatkov glej zlasti Cain, prev., *Rufinus: Inquiry About the Monks*. Ohranjena je tudi grška verzija besedila, za katero je že Butler, *Lausiac History*, 1:257–77, nedvoumno pokazal, da je izvirna verzija, latinsko besedilo pa zgolj kasnejši prevod.

41 *Opis menihov* je Rufin prevedel kmalu za *Cerkveno zgodovino*, najbrž v letih 403–4. V *Ruf. Hist. mon.* 29,5 besedilo bralca neposredno napoti na Rufinov dodatek.

očitno splošno neznan in torej javnosti težko dostopne zgodovine ter ga vzela s seboj, ko se je vrnil v Italijo. Vsekakor bi mu tovrstno delo prišlo prav, ko ga je leta 402 Kromacij prosil, naj prevede Evzebijev zgodovino, saj bi mu delo na obstoječi predlogi nedvomno olajšalo prevajanje in skrajšalo čas, ki ga je porabil za dokončanje dela.

Če bi držalo slednje, bi bilo to vsekakor v neskladju z Rufinovima trditvama o uporabljenih virih v dodatku in njegovo siceršnjo prevajalsko prakso. Na začetku prispevka smo omenili, da je Rufin v svoji *Cerkveni zgodovini* na dveh mestih izrecno zapisal, da je sam avtor dodatka. V povezavi z vprašanjem avtorstva dodatka se je pomembno ozreti tudi na izjavo, ki jo je zapisal v epilogu k prevodu Origenovega *Komentarja k Pismu Rimljanom*. Tam je zatrdil, da v svojih prevodih sebe nikoli neče imenovati za avtorja tujih del, skratka, da tujih del ne objavlja pod svojim imenom:

Aiunt enim mihi: in his, quae scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui et scribe: Rufini – uerbi gratia – in epistulam ad Romanos explanationum libri, sicut et apud auctores – inquit – saeculares, non illius qui ex Graeco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem totum mihi donant non amore mei sed odio auctoris. Verum ego, qui plus conscientiae meae quam nomini defero, etiam si addere aliqua uideor et explere quae desunt, aut breuiare quae longa sunt, furari tamen titulum eius qui fundamenta operis iecit et construendi materiam praebuit, rectum non puto. (Rufin. *Orig. in Rom. epil.*)

Pravijo mi namreč: »Ker je v delih, ki jih pišeš, veliko stvari plod tvojega lastnega truda, jih izdaj pod svojim imenom in jih naslovi na primer *Rufinove razlage Pisma Rimljanom*.« Kot pravijo, namreč tudi pri posvetnih piscih velja, da njihove knjige ne nosijo imena tistega, ki je napisal originalno grško delo, temveč tistega, ki je delo prevedel v latinščino. Tega mi ne pravijo, ker bi jim bil tako ljub, temveč ker sovražijo avtorja (sc. Origena). Ker pa sam bolj kot slavo cenim svojo vest, sem mnenja, da ni prav ukrasti imena tistemu, ki je položil temelje dela in ponudil snov, s katero je bilo mogoče graditi, četudi se zdi, da sem dodal nekatere reči in dopolnil delo s tem, kar je manjkalo, ali pa skrajšal pasuse, ki so bili predlogi.

Iz navedenega citata izhaja, da Rufin neče delu dati svojega imena tudi v primeru, ko je pri prevajanju številne elemente spremenil, odstranil ali dodal, kar ustreza praksi, ki jo je sicer pokazal pri prevajanju Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Njegovo v zgornjem pasusu

citirano stališče je tako močan argument za domnevo, da bi, če bi šlo v dodatku dejansko za prevod enega samega dela iz grščine, Rufin to tudi jasno zapisal in se ne bi kital s tujim perjem.⁴² Tudi v luči njegove prevajalske prakse, ki je na kratko že bila omenjena,⁴³ lahko rečemo, da tudi v primeru, če bi res delno uporabil Gelazijevo *Cerkveno zgodovino*, Rufinovega besedila ne bi bilo mogoče obravnavati kot navaden prevod. Temu osnovnemu besedilu bi Rufin brez dvoma dodal številne elemente, ki jih Gelazijevo delo ni vsebovalo, ali pa kakšnega tudi izpustil. Ti bi potem iz Rufinovega dodatka prešli v kasnejše grške cerkvene zgodovine, ki so dodatek kot vir uporabljale v latinskem izvorniku ali v obliki anonimnega (in danes prav tako neohranjenega) grškega prevoda.

Omenili smo, da je mogoč obstoj anonimnega kompilatorja iz 5. stoletja, ki naj bi Gelazijevo *Cerkveno zgodovino* kombiniral z delnim grškim prevodom Rufinovega dodatka. Vsekakor obstaja tudi možnost, da je ta kompilator prevedel celoten Rufinov dodatek, ga kombiniral z drugimi, danes neohranjenimi deli, in celotno besedilo nato lažno objavil pod imenom Gelazija iz Cezareje, kar bi pojasnilo tako številne vzporednice kot razlike med grškimi besedili in Rufinom. Ta teza v strokovni literaturi večinoma ni bila sprejeta, čeprav je v kasnejših grških delih mest, ki kot vir kakšne informacije eksplicitno omenjajo Gelazija, zelo malo, poleg tega pa ni zadovoljivo pojasnjeno, zakaj je prišlo do takšne zmešnjave okrog tega, kdo sploh je bil Gelazij in o čem je pisal.

Glavni grški vir o Gelaziju je Fotij, ki mu je v *Biblioteki* posvetil dve poglavji (cod. 88–89).⁴⁴ V njiju pravi, da obstajajo kar trije Gelaziji,

42 Rufinov opus v tem pogledu sicer kaže določene nedoslednosti. V strokovni literaturi se večkrat navaja primer njegovega dela *Expositio symboli*. Izmed 46 paragrafov jih zgolj prvih 13 ne kaže nobenih vzporednic z drugimi grškimi besedili, skoraj vsi ostali pa z izjemo konca temeljijo na *Katehezah* Cirila Jeruzalemskega. Diekamp, *Analecta patristica*, 27; prim. Marti, *Übersetzer der Augustin-Zeit*, 98. Kljub temu je potrebno poudariti, da *Expositio symboli* ni prevod, temveč zgolj temelji tudi na grških virih, kar Rufin v uvodu na nek način tudi potrjuje (*Symb.* 1: *Equidem conperit nonnullos inlustrium tractatorum aliqua de his pie et breuiter edidisse*; »Ugotovil sem, da so številni znameniti možje o tem napisali nekaj pobožnih kratkih traktatov«), čeprav Cirila izrecno ne omenja.

43 Žal gre za preobsežno temo, da bi jo na tem mestu lahko podrobneje obravnavali.

44 V Wallraffovi izdaji sta označena kot 15a. Grško besedilo v tej izdaji vsebuje nekatere izboljšave v primerjavi s Henrijevo izdajo Fotija v zbirki Collection Budé.

ki so bili vsi cezarejski škofje. Med njimi sta dva napisala cerkveni zgodovini, eden pa traktat proti anomojcem. Cod. 88 je posvečen nekemu Gelaziju, ki ga je Fotij bral v dveh izvodih in za katerega se izkaže, da gre za »Gelazija iz Cizika«, čigar *Cerkvena zgodovina*, napisana leta 475, se prvenstveno posveča dogajanju okrog nicejskega koncila. V cod. 89 Fotij nato omeni drugega Gelazija, za katerega pa izrecno zapiše, da je sam drugje odkril, da je ta Gelazij skupaj s Cirilom Jeruzalemskim prevedel Rufinov dodatek. Takoj za tem dodaja, da je jasno, da je ta Gelazij starejši od »omenjenega«,⁴⁵ kar Wallraff in drugi razumejo, kot da se nanaša na prej omenjenega »Gelazija iz Cizika« in ne na ravnokar omenjenega Rufina.⁴⁶ Vsekakor je Fotijevo trditev moč razumeti tudi tako, da je odkril, da je ta, drugi Gelazij, deloval pred Rufinom in da torej ni mogel prevesti Rufinovega dodatka. Če je o zgodovinskem Gelaziju Hieronim zapisal, da se odlikuje z lepim slogom,⁴⁷ pa o tem »Gelaziju« Fotij jasno zapiše, da je njegova prevedena *Cerkvena zgodovina* slogovno precej slabša kot traktat proti anomojcem, ki ga je napisal tretji Gelazij (cod. 102), ki danes velja za dejanskega Gelazija iz Cezareje.

Zmeda glede Gelazija ni omejena zgolj na Fotija, temveč se kaže tudi v drugih grških virih.⁴⁸ Gledano na splošno je »Gelazij« kot cezarejski škof, ki je napisal cerkvenozgodovinsko delo, identificiran na podlagi majhnega števila virov. Najstarejši je Teofanova *Kronografija* z začetka 9. stoletja, v kateri avtor ob navajanju iz nekega Gelazijevega dela sicer ne omeni, katero delo je uporabil, a naj bi šlo samo za *Cerkveno zgodovino*, saj so bila vsa ostala znana Gelazijeva dela dogmatski spisi. *Kronografija* je bila glavni vir za *Vita Constantini* (BHG 364), ki je nastal v 10. stoletju in v katerem je prav tako citiran cezarejski škof Gelazij.

Fotij je jasno zapisal (*Bibl.* cod. 89), da je Gelazij popisal dogodke τὰ μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, torej po koncu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Taka opredelitev njegovega dela stoji tudi v t. i. *Epitome historiae ecclesiasticae*, ki ga je sestavil anonimni kompilator iz 6. stoletja,⁴⁹ ter v Ignacijevem *Življenju Konstantina* (BHG 362) iz 15. stoletja. Že v 5. stoletju je glede avtorstva te danes neohranjene cerkvene zgodovine, ki je obravnavala dogodke iz 4. stoletja, prišlo do precejšnje zmede, saj kar dva vira – BHG 369 (delo

45 Phot. *Bibl.* cod. 89: δῆλον δ' ὡς ἀρχαιότερος ἦν οὗτος.

46 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, 17, op. 10.

47 Hier. *Vir. ill.* 130.

48 Temeljni prikaz tega problema ostaja Winkelmann, *Untersuchungen*, 9–17.

49 Wallraff idr., *Ecclesiastical history*, I.

Niketa Gregorasa) in *Cerkvena zgodovina* »Gelazija iz Cizika«⁵⁰ kot avtorja omenjata nekega neobstoječega »Gelazija Rufina«.⁵¹ V štirih virih je kot avtor naveden Rufin: (1) ponovno v *Cerkveni zgodovini* Gelazija iz Cizika;⁵² (2) v *Aktih* 7. ekumenskega koncila v Niceji (leta 787), kjer je dvakrat izrecno omenjena »*Cerkvena zgodovina* Rufina iz Rima«, pri čemer drugi citat ni iz Rufinovega dodatka, pač pa iz Sokrata (*HE* 2.27.7);⁵³ (3–4) dvakrat v seznamu del, ki so bila v konstantinopelskih knjižnicah (*Cod. Vindob. Hist. Gr.* 98) – prvič je v povezavi z nekim prezbiterom Rufinom omenjeno delo, ki se je začelo z dogodki izpred obdobja, ki ga pokriva Rufinov dodatek, v drugem primeru pa je omenjena le Rufinova *Cerkvena zgodovina* brez navedbe vsebine.⁵⁴ Situacija je precej zapletena tudi zato, ker ni mogoče vedno ugotoviti, kakšno besedilo so imeli poznoantični in srednjeveški grški avtorji pred seboj in kako natančni so njihovi citati. Vsekakor je nenavadno, da je v grškem prostoru prišlo do zamenjave Rufina in Gelazija in celo do zlitja obeh v eno samo osebo, zadevo pa še otežuje dejstvo, da je po Rufinovi smrti nastal prevod vsaj dela njegovega dodatka, ki je krožil v grškem svetu.

PISNI VIRI, KI JIH RUFIN NE OMENJA

Če pustimo ob strani vprašanje Gelazija kot vira za Rufinov dodatek, se je potrebno znova vrniti k Rufinovima izjavama o avtorstvu obeh knjig dodatka. V njiju omenja, da je pri pisanju poleg ustnih virov uporabljal tudi *traditiones maiorum* oziroma *litterae maiorum*. Rufin torej povsem nedvoumno zapiše, da njegov dodatek temelji tudi na drugih besedilih, pri čemer je obenem jasno zapisal, da temelji na več besedilih. Videli smo, da Rufin pisnih virov, ki jih je uporabljal, tako rekoč ne omenja, zato jih lahko odkrijemo le na podlagi natančne analize besedila.

V strokovni literaturi so bili praktično vsi naporji zadnjih sto let usmerjeni v poskus rekonstrukcije Gelazijeve zgodovine in v primerjavo Rufinovega besedila s kasnejšimi grškimi viri, z vprašanjem drugih Rufinovih pisnih virov pa so se doslej ukvarjali le redki. Zdi se, da

50 Anon. *Cyz.* 1.8.1: Ρουϊφνος ἤγουν Γελάσιος ταῦτα ᾧδε λέγει.

51 *BHG* 369 in *BHG* 362, ki poleg tega na nekem drugem mestu omenja Gelazija kot avtorja.

52 Anon. *Cyz.* 1.2.1 in 1.11.17–18.

53 Winkelmann, *Untersuchungen*, 14–15.

54 Ta knjižnični katalog sicer vsebuje mnogo neresničnih vnosov, kar zbuja dvom o obeh navedenih Rufinovih delih.

je po formulaciji Glasove teze nekako odpadla potreba po nadaljnji podrobnejši analizi dodatka in poskusu identifikacije drugih virov. Mommsen je tako v kritični izdaji latinskega besedila *Cerkvene zgodovine* glede virov dodatka zapisal zgolj, da je Rufin uporabljal Atanazijeve spise (ki jih Mommsen niti ni identificiral), sicer pa pisnih virov ni uporabljal.⁵⁵ Najprodornejši pri iskanju drugih virov, na katere se je opiral Rufin, je bil Yves-Marie Duval.⁵⁶

V določenih primerih je po Duvalu mogoče nedvoumno dokazati, da se je Rufin opiral na latinske pisne vire. Pri opisu Ambrozijevega boja proti Valentijanovi materi Justini (*HE* 11.15–16) tako Rufin omenja, da se je *magister memoriae* Benivol uprl zahodnemu dvoru in ni želel zapisati cesarskega ukaza, za katerega je menil, da je v nasprotju z nicejsko ortodoksijo. Te podrobnosti ne omenjata niti Ambrozij niti njegov biograf Pavlin iz Milana. Informacije o tem dogajanju je Rufin našel v *Traktatih* Gaudencija iz Brescie, ki je to delo posvetil ravno Benivolu, kar pomeni, da jih je sam dobil iz prve roke.⁵⁷ Zgodbo o Ambroziju Gaudencij omenja v uvodnem nagovoru Benivolu,⁵⁸ od koder jo je, kot kažejo podobnosti med obema besediloma, nato prevzel Rufin. V isti zgodbi (*HE* 11.16) Rufin prav tako omenja neko pismo uzurpatorja Magna Maksima, ki je svojo intervencijo v Italiji upravičeval s sklicevanjem na Justinino podporo arijancem. V *Collectio Avellana* sta ohranjeni dve pismi (*Coll. Avell.* 39–40), naslovljeni na cesarja Valentinjana II. in rimskega škofa Siricija, ki se v grobem skladata z Rufinovim poročilom, kar kaže, da ju je Rufin poznal.

Za veliko epizod v drugi knjigi dodatka (*HE* 11) je Duval prepričljivo pokazal, da se je Rufin pri pisanju precej naslanjal na Hieronimovo *Kroniko*. Med takšne pasuse sodi *HE* 11.13, ki omenja gotski vdor v Trakijo v času Valensa. Prav tako se Rufinova predstavitev Valentinjana in njegovega obdobja sklada s podatki iz *Kronike*. Obe deli podajata skoraj enako oznako cesarja, ki da je podoben starim slavnim cesarjem (*HE* 11.9 = *Chron.* ed. Helm, 244a). Za ta leta *Kronika* poleg smrti Hilarija iz Poitiersa, Evzebija iz Vercel in Luciferja iz Cagliarija omenja le Damazovo in Ambrozijevo izvolitev za škofa, čemur v dodatku sledi tudi Rufin. Njegov opis Damazove izvolitve je precej podoben Hieronimovemu, razlikujeta pa se opisa Ambrozijeve izvolitve na mesto milanskega škofa. V *Kroniki* je slednja omenjena zgolj kot

55 Schwartz in Mommsen, *Eusebius: Kirchengeschichte*, 3:cclii.

56 Duval, »Sur quelques sources«.

57 Rufin je Gaudenciju, ki je bil sicer njegov prijatelj, posvetil svoj prevod dela *Clementinae recognitiones*.

58 Gaud. *Tract.* praef. 4–5.

suhoparna notica (*Chron.* ed. Helm, 247e), Rufin pa je uporabil še druge vire. Nenazadnje je sam obiskal Milano, kjer bi lahko izvedel kakšne podrobnosti, pa tudi Ambrozij je imel stkane pomembne vezi z Akvilejo, kjer je Rufin bival med pisanjem svoje latinske *Cerkvene zgodovine*. Vse to mu je poleg prijateljstva z Gaudencijem omogočalo dostop do zanesljivih ustnih virov o Ambrozijevi izvolitvi. V primeru Valentinijanove smrti se Rufinov opis ponovno sklada s *Kroniko*, a je Rufin edini, ki omenja vlogo, ki jo je po cesarjevi smrti pri povzdigu mladega Valentinijana II. v rang cesarja odigral pretorijanski prefekt Prob (*HE* 11.12). Duval upravičeno opozarja, da je bil Rufin prijatelj Anicijev – iz Genadijevih *Znamenitih mož* 17 je namreč znano, da je Rufin za Probovo ženo napisal zbirko moralnih pisem, ki se niso ohranila –, zato lahko domnevamo, da je to informacijo pridobil od Probove družine.⁵⁹

V prvi knjigi dodatka je Rufin pri prikazu Konstantinove vladavine (*HE* 10.8) iz *Kronike* prevzel in razširil omembo o cesarjevi zmagi nad Goti in drugimi barbari, pa tudi podatek, da je Konstantin pisal Antonu Puščavniku, naj moli zanj in za njegove otroke. V istem pasusu Rufin pravi, da ne bo podrobneje govoril o Antonu Puščavniku, saj da obstaja latinski prevod Atanazijeve biografije tega meniha, ki se ga bralci lahko poslužijo, kar pomeni, da je to delo poznal. Za dogodke, povezane z Atanazijevim bojem proti arijancem, Duval prav tako pokaže, da je Rufin gradil na kronološkem okviru Hieronimove *Kronike*, pri čemer je dodal še druge informacije.⁶⁰ Podatke o Arijevi smrti je tako nedvomno dobil iz Atanazijevih del.⁶¹ Rufinova predstavitev obdobja kratkotrajne vladavine cesarja Julijana kaže, da je poznal Atanazijev *Tomus ad Antiochenos*, ki potrjuje njegov podatek (*HE* 10.30–31), da sta sklepe aleksandrijske sinode razširjala na Vzhodu Asterij iz Petre, na Zahodu pa Hilarij iz Poitiersa. Ob pisanju o sinodi v Riminiju⁶² je Rufin uporabljal Hilarijevo delo *Liber adversus Ursacium et Valentem*. V biografski skici Hilarija (*HE* 10.32) namreč izrecno omenja neko delo *de fide*, ki po Duvalu ne more biti drugega kot zgoraj omenjeni *Liber*.⁶³

Kar se tiče nekaterih drugih epizod iz dodatka, primerjava z ohranjenimi viri kaže, da je Rufin npr. pri svojem opisu neuspešnega

59 Genadij je v svoje delo *De viris illustribus*, ki je bilo zasnovano kot nadaljevanje istoimenskega Hieronimovega dela, vključil tudi krajši prikaz Rufina. Za Proba glej Hammond, »Last Ten Years«, 379.

60 Duval, »Sur quelques sources«, 143–47.

61 Atanazij Arijevo smrt omenja v *Epist. encyclica ad episcopos Aegypti et Libyae* 18–19 in *Epist. ad Serapionem*.

62 Rufin, *HE* 10.22.

63 Duval, »Sur quelques sources«, 150.

poskusa obnove jeruzalemskega templja (HE 10.38–40), do česar je prišlo v času cesarja Julijana, uporabil dela Gregorja Nazianškega, Janeza Krizostoma in Amijana Marcelina.⁶⁴ S slednjim kaže Rufinov dodatek nekaj podobnosti tudi v opisu Julijanove smrti (HE 10.37).⁶⁵ Na začetku dodatka Rufin kar nekaj prostora posveti nicejskemu koncilu (HE 10.16) in med drugim navaja kanone, ki so bili tedaj sprejeti. Ker uradni zapiski (*Acta*) niso obstajali, moramo sklepati, da je Rufin te podatke dobil drugje. Primer vira, ki danes ni več ohranjen in za katerega lahko postavimo hipotezo, da ga je Rufin uporabljal, je Sofronijevo delo, ki je opisovalo krščansko uničenje Serapisovega kulta v Aleksandriji.⁶⁶

ZAKLJUČEK

Za konec naj rečemo, da na razprave o avtorstvu dodatka precej vpliva dejstvo (čeprav se tega v strokovni literaturi eksplicitno ne omenja), da velja Rufin za manjvrednega avtorja, saj ni napisal skoraj nobenega izvirnega dela, njegovi prevodi pa kljub veliki popularnosti, ki so jo uživali v pozni antiki in srednjem veku, veljajo za pomanjkljive – seveda v skladu s sodobnimi prevajalskimi standardi.⁶⁷ Za Hieronimovo *Kroniko*, ki v resnici kaže precejšnjo podobnost z Rufinovim dodatkom,⁶⁸ se tovrstni očitki o plagiatorstvu kljub podobni metodi

64 Prim. Gregor Nazianški, *Or.* 5.37; Chrys. *De sancto Babyla* 119–20; *Adv. Iud.* 5.11, 6.2; *Quod Christus sit Deus* 16; *De laudibus sancti Pauli* 4.6; *Exp. in Ps.* 110; *Hom. in Mt.* 4; *Hom. in Act. apost.* 41.3; *Amm.* 32.2.3.

65 Za te paralele glej Levenson, »Ancient and Medieval Sources«, 419–20 in op. 39.

66 Uničenje Serapeja Rufin opisuje v HE 11.22–24 in deloma 27–29. Za nekaj značilnosti tega opisa glej Petrič, »Krščanski imperij«, 88. Sofronij je bil Hieronimov učenec. Na obstoj njegovega danes neohranjenega dela kaže Hier. *Vir. ill.* 134: »Sophronius uir adprime eruditus ... nuper de subuersione Serapis insignem librum composuit.« (»Nadvse učeni mož Sofronij ... je nedavno napisal izvrstno knjigo o uničenju Serapisovega kulta.«) Za Rufinovo uporabo Sofronijevega dela glej Thelamon, »Sérapis et le baiser du soleil«, 231–32.

67 Za kratek pregled usode njegovih del po njegovi smrti glej zlasti Dunphy, »Rufinus of Aquileia in the Middle Ages«, ter Courcelle, *Late Latin Writers*, passim.

68 V obeh primerih gre za prevod dveh Evzebijevih zgodovinskih del. Tako Hieronim kot Rufin Evzebijevga besedila nista prevajala dobesedno, temveč sta ga mestoma spreminjala in dopolnjevala. Obe deli imata uvod, v obeh delih je dodatek (pri *Kroniki* so to zapisi za leta, ki jih Evzebij ni več obravnaval in ki jih je Hieronim sam dodal) jasno ločen od strogo prevodnega dela besedila. Oba dodatka tudi odlikujejo iste »napake« – pogosto so vključene trivialne zadeve, veliko prostora je namenjenega stvarjem, ki zanimajo vsakokratnega avtorja,

dela ne pojavljajo, nenazadnje tudi zato, ker velja Hieronim danes za mnogo bolj uglednega avtorja kot Rufin.

Pričujoči članek je poskušal osvetliti zapleteno vprašanje virov, ki se jih je Rufin posluževal pri pisanju dodatka k svojem prevodu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Dokončno to vprašanje še ni razrešeno, glede Gelazija je najverjetneje tudi nerešljivo. Teza o Gelazijevem avtorstvu vsaj dela Rufinovega dodatka v končni fazi temelji na domnevi, da noben kasnejši avtor ni pisal pod tem imenom, kljub temu da iz poznega 5. stoletja obstaja delo »Gelazija iz Cizika«, ki ni nikoli obstajal, kar kaže, da je možnost namerne zamenjave vsekakor obstajala. Vsekakor bi bilo moč lep del podrobnosti med Rufinovim besedilom in kasnejšimi grškimi viri pojasniti s tem, da je v 5. stoletju nastal grški prevod dodatka, ki so ga uporabljali kasnejši avtorji.

Ker je kljub več kot stoletnem kritičnem ukvarjanju z dodatkom glede vprašanja njegovega avtorstva še vedno težko priti do povsem zadovoljivega zaključka, se kot najbolj primerna izkaže teza Thelamonove, da se je nesmiselno ukvarjati z nekim neohranjenim delom in pri tem zanemariti Rufinov v celoti ohranjeni dodatek. Dejstvo je, da je dodatek v svoji končni obliki povsem plod Rufinovega dela ter da se tematsko zelo lepo sklada z Evzebijevo zgodovino in tako ponuja njeno gladko nadaljevanje brez vsebinske zarez. ⁶⁹ Po drugi strani bi za Gelazijevo delo, če je res obstajalo, kazalo, da je šlo za samostojno delo v eni knjigi, ki naj bi se poleg tega delno prekrivalo s koncem Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Nenavadno bi bilo, da bi si Gelazij za svoje delo izbral enako tematsko konstrukcijo kot Evzebij, vendar pa za razliko od Rufina v vsebinskem smislu ne bi ponudil kronološkega nadaljevanja Evzebijevega besedila. Poleg tega bi to odprlo zanimivo vprašanje, s katerim se strokovna literatura doslej ni ukvarjala, namreč zakaj Rufin, ki ni bil zadovoljen z Evzebijevo 9. in 10. knjigo, ki sta pokrivali obdobje cesarja Konstantina, tudi za te dogodke ni neposredno uporabil kar Gelazija, temveč je šel sam spreminjat Evzebijevo besedilo.

Vsekakor si zaradi dejstva, da je Rufin za obe knjigi dokazljivo uporabljal številne pisne vire (poleg ustnih), ter v skladu z novejšimi hipotezami zagovornikov Gelazijevega avtorstva, po katerih je njegova *Cerkvena zgodovina* predstavljala le delni vir za celoten dodatek, Rufinovo besedilo zasluži več pozornosti, kot je je bilo doslej deležno.

osebe pa so predstavljene nekritično na podlagi avtorjevih lastnih predsodkov. Za te pomanjkljivosti v Hieronimovi *Kroniki* glej Kelly, *Jerome*, 75.

69 Izjema je seveda citiranje dokumentov, ki ga pri Rufinu ni. O tem ujemanju glej Petrič, »Krščanski imperij«. Glavni tematski elementi, ki so skupni obema avtorjema, so naštetni na str. 81.

BIBLIOGRAFIJA

- Amidon, Ph., izd. *The Church History of Rufinus of Aquileia, Books 10 and 11*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- , izd. *Rufinus of Aquileia: History of the Church*. Washington: The Catholic University of America Press, 2016.
- Butler, C., izd. *The Lausiac History of Palladius*. Cambridge: Cambridge University Press, 1904.
- Cain, A., prev. *Rufinus of Aquileia: Inquiry About the Monks in Egypt*. Washington: The Catholic University of America Press, 2019.
- Cameron, Av., in P. Garnsey, ur. *The Cambridge Ancient History*. Zv. 13, *The Late Empire, A.D. 337–425*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Christensen, T. *Rufinus of Aquileia and the Historia Ecclesiastica, Lib. VIII–IX, of Eusebius*. Copenhagen: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 1989.
- Courcelle, P. *Late Latin Writers and Their Greek Sources*. Prev. H. A. Wedeck. Cambridge, Ma: Harvard University Press, 1969.
- Diekamp, F. *Analecta patristica: Texte und Abhandlungen zur griechischen Patristik*. Orientalia Christiana Analecta 117. Rim: Pontificale Institutum Orientalium Studiorum, 1938.
- Dunphy, W. »Rufinus of Aquileia in the Middle Ages: The Evidence of Manuscripts«. *Nanzan Journal of Theological Studies* 34 (2011): 93–141.
- Duval, Y.-M. »Sur quelques sources latines de l'*Histoire ecclésiastique* de Rufin d'Aquilée«. *Cassiodorus* 3 (1997): 131–51.
- Glas, A. *Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia. Die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins*. Leipzig: B. G. Teubner, 1914.
- Hammond, C. P. »The Last Ten Years of Rufinus' Life and the Date of His Move South From Aquileia«. *The Journal of Theological Studies* 28, št. 2 (1977): 372–429.
- Hansen, Ch. G., izd. *Anonyme Kirchengeschichte (Gelazius Cyzicenus, CPG 6034)*. Berlin: de Gruyter, 2002.
- Heisenberg, A. *Grabeskirche und Apostelkirche. Zwei Basiliken Konstantins. Untersuchungen zur Kunst und Literatur des ausgehenden Altertums*. Zv. 1, *Die Grabeskirche in Jerusalem*. Leipzig: Heinrich'sche Buchhandlung, 1908.
- Heseler, P. »Hagiographica I.: Zur Vita Spyridonis des Theodoros von Paphos (BHG 1647)«. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 9 (1931/32): 113–28.

- Heseler, P. »Hagiographica II.: Zur Vita Constantini et matris Helene des Ignation von Selybria (BHG 362)«. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 9 (1931/32): 320–37.
- . *Hagiographica I. II.: Beiträge zur Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisarea*. Atene: Chronika, 1934.
- Hollerich, M. J. *Making Christian History: Eusebius of Caesarea and His Readers*. Oakland: University of California Press, 2021.
- Honigmann, E. »Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée«. *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques* 40 (1954): 122–61.
- Kelly, J. N. D. *Jerome: His Life, Writings, and Controversies*. London: Duckworth, 1975.
- Kimmel, E. J. *De Rufino Eusebii interprete libri duo*. Gerae: Scherbart, 1838.
- Levenson, D. B. »The Ancient and Medieval Source for the Emperor Julian's Attempt to Rebuild the Jerusalem Temple«. *Journal for the Study of Judaism* 35, št. 4 (2004): 409–60.
- Marti, H. *Übersetzer der Augustin-Zeit: Interpretation von Selbstzeugnissen*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1974.
- Murphy, F. X. *Rufinus of Aquileia (345–411): His Life and Works*. Washington: Catholic University of America, 1945.
- Petrič, M. »Krščanski imperij in cerkvena zgodovina: Primer Rufina iz Akvileje«. *Ars&Humanitas* 16, št. 1 (2022): 77–95.
- . »Rufinova Cerkvena zgodovina kot vir za preučevanje 4. stoletja«. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 2022.
- Rohrbacher, D. *The Historians of Late Antiquity*. London: Routledge, 2002.
- Schamp, J. »Gélase ou Rufin: Un fait nouveau. Sur les fragments oubliés de Gélase de Césarée (CPG, No 3521)«. *Byzantion* 57, št. 2 (1987): 360–90.
- Scheidweiler, F. »Die Bedeutung der 'Vita Metrophantis et Alexandri' für die Quellenkritik bei den griechischen Kirchenhistorikern«. *Byzantinische Zeitschrift* 50 (1958): 74–98.
- . »Nochmals die Vita Constantini«. *Byzantinische Zeitschrift* 49 (1955): 1–32.
- Scheidweiler, F. »Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisarea«. *Byzantinische Zeitschrift* 46 (1953): 277–301.
- Schwartz, E., in Th. Mommsen, izd. *Eusebius Werke 2. Die Kirchengeschichte* zv. 1–3. Berlin: Akademie Verlag, 1999².
- Thelamon, F. *Païens et chrétiens au ive siècle. L'apport de l' 'Histoire Ecclésiastique' de Rufin d'Aquilée*. Pariz: Études Augustiniennes, 1981.

- Thelamon, F. »Sérapis et le baiser du soleil«. *Antichità Altoadriatiche* 5 (1970): 227–50.
- van den Ven, P. »Fragments de la recension grecque de l'*Histoire ecclésiastique* de Rufin dans un texte hagiographique«. *Le Muséon* 33 (1915): 92–105.
- . »Encore le Rufin grec«. *Le Muséon* 59 (1946), 281–94.
- van Deun, P. »The Church Historians after Eusebius«. V *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, ur. G. Marasco, 151–76. Leiden: Brill, 2003.
- Van Nuffelen, P. »Gélase de Césarée, un compilateur du cinquième siècle«. *Byzantinische Zeitschrift* 95 (2003): 621–39.
- Wallraff, M. »Gélase de Césarée: Un historien ecclésiastique du IVe siècle«. *Revue des Sciences Religieuses* 92 (2018): 499–512.
- , J. Stutz in N. Marinides, izd. *Gelasius of Caesarea, Ecclesiastical History. The Extant Fragments*. Berlin: De Gruyter, 2018.
- Winkelman, F. *Untersuchungen zur Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia*. Berlin: Akademie Verlag, 1966.

IZVLEČEK

Članek je posvečen vprašanju, katere vire je pri pisanju svoje *Cerkvene zgodovine* oziroma dodatka k prevodu Evzebijevega istoimenskega dela uporabljal Rufin iz Akvileje. Iz samega besedila izhaja, da je uporabljal tako ustne kot pisne vire, pri čemer Rufin prve večkrat navaja, drugih pa skorajda ne. Kljub temu je danes moč zanesljivo reči, da se je pri pisanju opiral na številne tako latinske kot grške vire. Rufinov ugled na področju (cerkvene) zgodovine je v zadnjem stoletju precej omajala teza, da je za večji del svojega dodatka enostavno prevedel danes izgubljeno cerkveno zgodovino Gelazija iz Cezareje. Ker naj bi bilo vsebino slednje moč rekonstruirati iz kasnejših grških virov, je Rufinov dodatek v strokovnih krogih deležen manj pozornosti, kot si kljub svojim pomanjkljivostim zasluži. Članek se tako osredotoča predvsem na dva vidika Rufinovih pisnih virov – na vprašanje njegove odvisnosti od Gelazija in na vprašanje, za katere pisne vire dejansko lahko rečemo, da jih je uporabljal.

KLJUČNE BESEDE: Rufin Oglejski, Evzebij Cezarejski, zgodovina Cerkve, Gelazij, Hieronim

On the Sources of Rufinus' *Church History*

ABSTRACT

The article focuses on the question of sources used by Rufinus of Aquileia while writing his *Church history* (an appendix of sorts to his translation of the *Church history* of Eusebius of Caesarea). It is clear from Rufinus' text that he relied on both oral and written sources, although he hardly mentions the latter. Despite this, it has now been ascertained that he used several Latin and Greek sources. Rufinus' reputation in the field of (Church) history has been somewhat shaken in the last century by the thesis that most of his Church History is a direct translation of the now-lost church history of Gelasius of Caesarea. Because of the premise that the latter can be reconstructed using later Greek sources, Rufinus' Church history has received less scholarly attention than it deserves despite its shortcomings. Consequently, this paper focuses primarily on two aspects of the written sources used by Rufinus – the question of his dependence on Gelasius and the question of which sources one can say he used.

KEYWORDS: Rufinus of Aquileia, Eusebius of Caesarea, Church history, Gelasius, Jerome